

СТАНДАРДИ ЗА ИНТЕРКУЛТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ

Јуни 2021
СКОПЈЕ

Овој документ е изработен од работна група на претставници од Министерството за образование и наука, Бирото за развој на образованието, Државниот просветен инспекторат, Центарот за стручно образование и обука, Младински образовен форум, наставници и универзитетски професори. Активностите за изработка на содржината на документот беа реализирани во рамки на проектот "Јакнење на мултиетничката соработка во општините" поддржан од Детската фондација Песталоци и "Проектот на УСАИД за меѓуетничка интеграција на младите во образованието", имплементирани од Македонскиот центар за граѓанско образование (МЦГО) во соработка со Министерството за образование и наука и Бирото за развој на образованието. Содржината на документот им припаѓа на авторите и не ги изразува ставовите на Агенцијата на САД за меѓународен развој (УСАИД) или на Владата на Соединетите Американски Држави.

Членови на работната група за изработка на документот

1. Ајше Ајрулаи
2. М-р Горица Мицковска
3. Назихтере Сулејмани
4. Антонела Стојаноска
5. М-р Ардијана Исахи Палоши
6. Проф. д-р Трајче Стојанов
7. Проф. д-р Маја Мухиќ
8. М-р Анита Ангеловска
9. Дејан Ризински

Соработници кои учествуваа во развој на документот

Бесник Рамадани, Тулаха Тахир, Беса Речи, Ана Мицковска Ралева

Стручна редакција

М-р Митко Чешларов

СОДРЖИНА

I.	ВОВЕД: ПОЈДОВНИ ПОЗИЦИИ.....	4
II.	НАЦИОНАЛНИ И ИНТЕРНАЦИОНАЛНИ ДОКУМЕНТИ КАКО ОСНОВА....	5
III.	ДЕФИНИРАЊЕ ОСНОВНИ КАТЕГОРИИ.....	6
IV.	ОПШТИ ПРИНЦИПИ.....	7
V.	ОПРЕДЕЛБА НА СТАНДАРДИТЕ.....	8
VI.	ПОВРЗАНОСТ СО НАЦИОНАЛНИТЕ СТАНДАРДИ.....	10
VII.	СТАНДАРДИ ЗА ИНТЕРКУЛТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ.....	12
VIII.	РАЗВОЈ НА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ.....	27
IX.	ПРЕПОРАЧАНИ МЕТОДИ ЗА РАЗВОЈ НА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ.....	28

ВОВЕД: ПОЈДОВНИ ПОЗИЦИИ

Развојот на стандарди и компетенции во образованието е една од целите, но и темелите на секој образовен систем. Без развој на образовни стандарди, невозможна е визијата на ЕУ за едно „европско образовно подрачје“, преку кое што ќе може да го искористи целиот потенцијал на образованието и културата во европските држави, преку отворање работни места, социјална праведност и активно граѓанство. Образованието со тоа станува можност за да се изгради, но и да доживее европскиот идентитет во сите негови различности. Од тие причини, во 2006 година, Европскиот парламент и Советот на Европската Унија усвоија *Препорака за клучните компетенции за доживотно учење* (ревизирана и дополнувана неколкупати, сè до 2018 година)¹.

Со оваа *Препорака*, се очекува од земјите членки „да го обезбедат развојот на клучните компетенции за сите, како дел од нивните стратегии за доживотно учење, вклучувајќи ги и стратегиите за постигнување универзална писменост, и да ги користат клучните компетенции за доживотно учење - европска референтна рамка“. Од нејзиното донесување, *Препораката* станува клучен референтен документ во земјите на Европа за развој на образованието, ориентирано кон компетенции. Во овој значаен европски документ за образованието, дефинирани се вкупно 8 (осум) компетенции, есенцијални за граѓаните, за нивниот личен развој, за здрав и одржлив животен стил, вработливост, активно граѓанство и социјална инклузија“. Евидентно, активното граѓанство и инклузијата се едни од темелните вредности на ЕУ. Оттука, аспектот на мултикултурата и интеркултурната интеграција, за ЕУ претставува централен приоритет. Овие вредности, важни во случајов и за нас, може да бидат опфатени со она што во овој документ е дефинирано во шестата и осмата група на компетенции, т.е. *Општествени и граѓански компетенции* и *Компетенции за културна свесност и културна експресија*.

Од ова, јасно е дека европските држави препорачуваат образовен систем со прецизно изготвени стандарди за следење на имплементацијата на овие компетенции важни во тој заеднички европски образовен простор.

¹ Recommendations (2018/C 189/01).
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2018.189.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2018:189:TOC>

НАЦИОНАЛНИ И ИНТЕРНАЦИОНАЛНИ ДОКУМЕНТИ КАКО ОСНОВА

Предложените интеркултурни стандарди ќе се темелат на неколку домашни, национални документи, но и на неколку интернационални.

Следниве **национални документи**, во коишто идеите за мултикултурализмот и меѓуетничка и интеркултурната интеграција се вметнати како вредности, визии и цели, служат како појдовна основа во изработката на овие стандарди:

- *Стратегија за образованието и акциски план 2018-2025*²;
- Национална стратегија со акциски план за едно општество и интеркултурализам на Владата на Република Северна Македонија;
- Концепција за основно образование³;
- *Национални стандарди за основно образование*, кои ги дефинираат клучните компетенции на крајот на основното образование⁴;
- *Индикаторите за квалитетот на работата на училиштата*⁵;
- *Прирачникот за интегрална евалуација*, кој претставува методолошка рамка за мерење на квалитетот на образовниот процес⁶.

Основата на изработката на овој документ беа сите досегашни искуства, добри практики и документи од Проектот *Јакнење на мултиетничка соработка во општините, поддржан од Детската Фондација Песталоци*, Проектот за меѓуетничка интеграција во образованието (ПМИО) и Проектот за меѓуетничка интеграција на младите во образованието (МИМО) поддржани од УСАИД.

Интернационални документи, што се користеа како темелно ориентири беа:

- *European Reference Framework of Key Competences for Lifelong Learning* (Европска рамка за клучните компетенции за доживотно учење), која беше педагошката, формалната основа на стандардите, додека содржински се реферираат на
- *UNESCO Guidelines on Intercultural Education*⁷ (Насоки на УНЕСКО за интеркултурно образование), кој всушност претставува „инструмент за поставување стандарди, резултат од бројни истражувања и конференции, особено од експертската средба одржана во УНЕСКО, март 2006“⁸, што може да послужи како водич за градење политики во оваа област;
- *UNESCO Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework*⁹ (УНЕСКО интеркултурни компетенции: Концептуална и изведбена рамка) каде што се дадени основните концепти, поими од областа на интеркултурализмот и интеркултурните компетенции и кои претставуваа база во дефинирањето на основните поими во нашиот документ;
- *Intercultural competence for all: Preparation for living in a heterogeneous world*¹⁰ (Интеркултурни компетенции за сите: Подготовка за живот во хетероген свет) каде што се нуди детален теориски и практичен увид во „развојот на интеркултурните компетенции како клучен елемент во мејнстрим образованието;“¹¹

² <http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategija-za-obrazovanie-MAK-WEB.pdf>

³ <https://mon.gov.mk/stored/document/Koncepcija%20MK.pdf>

⁴ <https://mon.gov.mk/stored/document/standardi-USVOENI.pdf>

⁵ <https://dip.gov.mk/wp-content/uploads/2021/04/priracnik-ikru-mk.pdf>

⁶ <https://dip.gov.mk/wp-content/uploads/2021/04/priracnik-za-integralna-evaluacija.pdf>

⁷ <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000147878>>

⁸ <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000147878>>, стр.7

⁹ <<https://en.unesco.org/interculturaldialogue/resources/132>>

¹⁰ <https://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/Documentation/Pestalozzi2_EN.pdf>

¹¹ **Intercultural competence for all: Preparation for living in a heterogeneous world**, Council of Europe Pestalozzi Series, No2., Council of Europe Publishing, 2012, стр., 6

- *ОБСЕ: Насоки од Љубљана за интеграција на разнолики општества*¹² од каде што се црпи темелот за интеграцијата како клучна цел на малцинствата во мултиетнички општества;
- *Reference Framework of Competences for Democratic Culture*¹³ (Референтна рамка на компетенции за демократска култура¹⁴), кој претставува систематски водич за демократско образование, од претшколско воспитание до високо образование;
- И други, меѓународно референтни публикации, истражувања и добри практики.

ДЕФИНИРАЊЕ ОСНОВНИ КАТЕГОРИИ

Во продолжение се дадени дефиниции и објаснувања на основните категории, до чии одредби се држиме во овој документ:

Култура е збир на карактеристични духовни, материјални, интелектуални и емоционални одлики на едно општество или општествена група, опфаќајќи ги сите начини да се биде во тоа општество, вклучувајќи ги уметноста и литературата, начинот на живот, начините на заедничко живеење, вредносни системи, традициите и верувањата.¹⁵

Идентитет се однесува на личното човеково чувство за тоа кој е, каде припаѓа и како самиот се идентификува. Повеќето поединци имаат спектар на различни идентитети со кои се поистоветуваат, како лично, така и општествено. Личните идентитети се оние засновани на лични атрибути (толерантен, екстровеертен, млад, стар, грижлив...), интерперсонални релации (татко, колега, сопруг...), автобиографски наративи (од работничко семејство, високообразован...). Додека општествениот идентитет се заснова на членството, припадноста во одредени социјални, општествени групи (етнос, нација, религија, род, раса, професија, хоби, спорт...).

Културен идентитет се однесува на оние аспекти на идентитетот кои се споделени од припадниците на една заедничка култура и според кои тие се разликуваат од друга култура. Културниот идентитет е општествено конструиран, а поединците имаат повеќекратни идентитети кои се менуваат со тек на времето.

Мултикултурализам „Терминот мултикултурализам го опишува културниот диверзитет на човековото општество. Тој се однесува не само на елементите на етничката и националната култура туку го вклучува и јазичниот, религискиот, културниот и социоекономскиот диверзитет“¹⁶. Уште попрецизно, во еден друг документ на УНЕСКО тој е дефиниран како „правична интеракција на разновидните култури и можност за генерирање споделени културни искуства преку дијалог и меѓусебно почитување.“¹⁷

Интеркултурализам се однесува на директна или посредувана интеракција на две или повеќе различни културни групи од која било големина, на кое било ниво на нивната комуникација и заемното влијание. Интеркултурализмот е во извесна смисла реакција на мултикултурализмот и негова критика како модел кој не гарантира интеракција меѓу различните култури и успешна интеграција на нивните припадници во мултикултурно општество, а легитимизира културна сегрегација на заедниците. Наспроти тоа, интеркултурализмот го промовира концептот на динамична културна размена, дијалог и интеракција меѓу културите.

Интеркултурна интеграција согласно дадената дефиниција за интеркултурализам, подразбира еднаков пристап и третман на различните култури (може да се однесува и на

¹² Organization for Security and Co-operation in Europe, 2012 <<https://www.osce.org/mk/hcnm/100449>>

¹³ **Reference Framework of Competences for Democratic Culture, Vol.1-3**, Council of Europe

<<https://www.coe.int/en/web/reference-framework-of-competences-for-democratic-culture/rfcdc-volumes>

<<https://www.bro.gov.mk/wp-content/uploads/2019/11/Referentna-ramka-Kompetencii-za-Demokratska-kultura-kniga-3.pdf>>

¹⁵ UNESCO. (1982). *Mexico City declaration on cultural policies*. Paris: UNESCO.

<http://portal.unesco.org/culture/en/fi/les/12762/11295421661mexico_en.pdf/mexico_en.pdf>

¹⁶ UNESCO Guidelines on Intercultural Education, Paris, 2006, 17

¹⁷ UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (2005), Article 8

различен род, сексуална ориентација, раса, социјален статус) во сите општествени домени меѓу кои образованието, работата, здравството и сл.

Интеркултурно образование - концептот на интеркултурно образование е директно поврзан со развојот на интеркултурни компетенции, а се однесува на оспособување на учениците за разбирање и практикување на концептот (на различност) интеграција во живеењето во глобалниот свет на различности.

Интеркултурни компетенции се збир на знаење, ставови, однесувања, вештини и вредности, во функција на остварување интеркултурен дијалог и интеркултурна интеграција.

ОПШТИ ПРИНЦИПИ

Принципите на кои ќе се заснова овој документ се изведени од еден меѓународен и неколку домашни документи. Меѓународниот документ е *УНЕСКО - Прирачник за интеркултурно образование*, а од домашните документи *Законот за основно образование* (Службен весник на РСМ бр 161/19), *Концепцијата за воннаставни активности во основното образование*, како и *Концепцијата за основно образование*.

1. УНЕСКО - Прирачник за интеркултурно образование ги содржи следните принципи:

- Интеркултурното образование го почитува културниот идентитет на ученикот, преку обезбедување културно прифатливо, соодветно и квалитетно образование за сите;
- Интеркултурното образование му овозможува на секој ученик да се стекне со знаења, вештини и ставови, неопходни за негово активно и целосно интегрирање во мултикултурно општество;
- Интеркултурното образование му овозможува на секој ученик да се стекне со знаења, вештини и ставови кои ќе му овозможат да придонесе за разбирање, почитување, толеранција, солидарност и соработка меѓу поединците од различни етнички, социјални, културни и религиозни групи;

2. Законот за основно образование („Службен весник на РСМ бр 161/19 и 229/20“)

Согласно Законот за основно образование, начелата за основно образование на кои се базира овој документ се:

- Најдобар интерес и целосен развој на ученикот;
- Еднаквост, достапност, пристапност и инклузивност;
- Унапредување на сличностите и прифаќање на различностите, интеркултурност, мултикултурализам.

Исто така, документот се базира и на член 5 од истиот закон, односно поглавјето „Заштита од дискриминација и промоција на еднаквоста“ кој вели: „Во основното воспитание и образование се забранува секоја директна или индиректна дискриминација, повикување и поттикнување дискриминација и помагање во дискриминаторско постапување по основ на пол, раса, боја на кожа, национално или етничко потекло, попреченост, род, сексуална ориентација, родов идентитет, државјанство, социјално потекло, образование, религија или верско уверување, ...“

3. Концепцијата за воннаставни активности во основното образование

Во *Концепцијата за воннаставни активности* е потенцирано дека:

- Воннаставните активности развиваат интеркултурни компетенции кај учениците.

Училиштето треба да понуди воннаставни активности преку кои ќе го поттикнува развојот на интеркултурните компетенции кај учениците и ќе го промовира мултикултурниот/мултиетничкиот карактер на нашата држава. Тоа може да се направи преку: (1) вклучување мултикултурни содржини кои обезбедуваат сознанија за разликите и за сличностите во културите на различните етнички заедници кои живеат во нашата земја, (2)

обезбедување интеракција на учениците кои учат на еден наставен јазик со ученици кои учат на друг наставен јазик, и/или (3) вклучување мултикултурни содржини во активности коишто обезбедуваат интеракција меѓу ученици од различни наставни јазици (комбинација од двата претходно наведени пристапа).

4. Концепцијата за основно образование

Првото поглавје од *Концепцијата* се однесува на обезбедување инклузија, родова еднаквост и интеркултурализам, при што интеркултурноста во основното образование ќе овозможи:

- Чувството на еднаквост/рамноправност кај учениците од ранливите групи;
- Учениците да развијат интеркултурни компетенции;
- Учениците да го изградат националниот идентитет кој произлегува од припадноста на заедничката држава - Република Северна Македонија;
- Подобра меѓуетничка интеграција во образованието и социјалната кохезија во општеството.

ОПРЕДЕЛБА НА СТАНДАРДИТЕ

Во овој дел е дефиниран стандардот и се определени карактеристиките кои се почитуваат при нивната изработка.

Стандардот претставува *изјава за знаењата, вештините и умеењата, како и вредностите, т.е. ставовите со цел за нивно постигнување од страна на учениците во одредена возраст, т.е. ниво на образование*. Ова подразбира дека стандардите треба да бидат формулирани во јасни, мерливи искази за очекувањата, изразени во вид на *исходи од учење*. Со стандардите образовните цели и задачите се конкретизираат низ разбирливи, емпириски мерливи описи за постигнувањето, т.е. однесувањето на учениците.

Со оглед на тоа што стандардите треба да се засновани на емпириски податоци, степенот на нивното остварување може да се мери од период на период, т.е. од година на година. Ова, исто така, значи дека кој било стандард не е еднаш засекогаш утврден. Впрочем, препорачливо е истите да се ревидираат во период од 4-5 години, зависно од динамиката на нивното постигнување. Воспоставувањето на стандардите е континуиран процес, тесно поврзан со содржината, со околностите, со историскиот, општествениот, политичкиот, но и научниот контекст.

При дефинирањето на стандардите се водеше грижа тие да ги имаат следниве **карактеристики**:

а) *Проверливост на специфицираните исходи* – тоа значи дека образовниот стандард треба да се однесува на конкретни, мерливи специфични знаења, умеења, вештини и ставови;

б) *Разбирливост* – образовните стандарди се формулирани јасно, концизно и прецизно со разбирливи поими за сите учесници во образовниот систем;

в) *Остварливост* – образовните стандарди претставуваат образовен предизвик, но сепак не толку големи за да не можат да бидат остварени. Тоа значи дека ќе бидат дефинирани на основно ниво, со што би биле остварливи во текот на образовниот процес за сите;

г) *Фокус на темелните знаења* – ова значи дека стандардите ги конкретизираат **темелните исходи** од учењето, т.е. структурните знаења, умеења и вештини, тие не ја деталзираат целокупната област на интеркултурното образование или, пак, не се обидуваат да ја покријат целокупната содржина, туку само она најважното, односно нужното;

д) *Кумулативност* – што значи дека стандардите треба да одат постапно, секое наредно ниво на знаење, умеење, вештина, го претпоставува усвојувањето на претходното;

ѓ) *Задолжителност* – тоа значи дека опишаните компетенции во стандардите се обврзани за сите ученици во образовниот процес;

е) *Диференцијација* – стандардите треба да се јасно диференцирани и тоа:

- **диференцирање според образовни циклуси:**

Стандардите во овој документ се направени со **диференцирање по образовни циклуси**. Оваа диференцијација е педагошко-формална, т.е. таа го следи националниот образовен систем и неговата поделеност на образовни циклуси на основно образование: 1 ниво: од 6-9 години (I-III одд.), 2 ниво: од 9-12 години (IV-VI одд), и 3 ниво: од 12-15 години (VII-IX одд).

- **диференцирање по домени:**

Интеркултурните компетенции се изразуваат низ следниве домени:

1. знаења и разбирање
2. вештини и умеенја и
3. вредности и ставови

Во оваа смисла би можело да се каже дека интеркултурните компетенции се однесуваат на „учење да се знае“, „учење да се прави“ и „учење да се биде“. Учењето да се знае е првиот чекор во стекнување интеркултурни компетенции. Учењето да се прави е активниот момент, со кој започнува интеракцијата со другите при која стекнатото знаење се применува, но и се стекнува ново знаење повратно, преку самиот процес на интеракција. Учењето да се биде, всушност е создавање „интеркултурна личност“, поединец оспособен преку рефлексивно и критичко мислење и однос, да стапува во здрави и плодни врски со различни култури, да биде продуктивен граѓанин во глобален и разнолик свет.

ПОВРЗАНОСТ СО НАЦИОНАЛНИТЕ СТАНДАРДИ

Интеркултурните стандарди се поврзани со Националните стандарди¹⁸ врз кои, според Концепцијата за основно образование, се базира севкупната програма за основно образование. Националните стандарди се поопшти и се однесуваат на она што учениците треба да го знаат и умеат да го прават кога ќе го завршат основното образование, како и на ставовите и вредностите што треба да ги стекнат. Интеркултурните стандарди во овој документ се конкретизирани, издвоени се клучните интеркултурни компетенции што потоа се развиени за секој образовен циклус во основното образование (крај на трето, шесто и деветто одделение).

Во **табелата 1** се издвоени сите компетенции од Националните стандарди што се однесуваат и на интеркултурни компетенции, а во **табелата 2**, на почетокот за секоја група интеркултурни компетенции е наведено со кои национални стандарди се поврзани.

Табела 1. Национални стандарди поврзани со интеркултурни компетенции¹⁹

II. Втор странски јазик, албански јазик и јазик на заедницата	
II – Б.1	Преку изучување друг јазик се олеснува учењето на повеќе јазици и можноста за комуникација со припадници на различни културни/јазични групи;
V. Личен и социјален развој	
V-A.1	Да ги идентификува различните компоненти на сопствениот идентитет кој се гради врз основа на припадноста на различни социјални групи (на пр. родов, етнички и национален идентитет) и на различните улоги кои ги има во животот (на пр. ученик, син/ќерка);
V-A.15	Да ги препознава проблемите во релациите со другите и да приоѓа конструктивно во разрешување на конфликтите, почитувајќи ги правата, потребите и интересите на сите вклучени страни;
V-B.5	Од начинот на кој пристапува во решавањето на проблемите и разрешувањето на конфликтите зависи дали проблемите ќе бидат решени, односно дали конфликтите ќе бидат разрешени.
VI. Општество и демократска култура	
VI-A.1	Да објасни како општествените фактори влијаат врз личноста и средината и да ги земе предвид при формирање мислење и донесување одлуки;
VI-A.5	Да ги разбира разликите помеѓу луѓето по која било основа (родова и етничка припадност, возраст, способности, социјален статус, сексуална ориентација итн.);
VI-A.6	Да препознава присуство на стереотипи и предрасуди кај себе и кај другите и да се спротивставува на дискриминација;
VI-A.8	Да согледа што ги поврзува, а што ги разединува луѓето во заедницата, да изнаоѓа начини да придонесе за напредокот на заедницата, имајќи ги предвид потребите и интересите на сите;
VI-A.13	Да го анализира концептот на човекови права и правата на децата, да идентификува случаи на повреда на правата и да презема активности за нивно неселективно почитување;
VI-A.20	Да ја објаснува улогата на меѓународните организации и сојузи во современото општество и да ги анализира вредностите и придобивките од европската интеграција;
VI-A.21	Да го разликува значењето на поимите: нација, народ, етничка заедница, граѓани и индивидуи; на појавите: етничка и национална припадност, патриотизам и национализам, мнозинство и малцинство; како и на концептите: територија, регион, држава, општество, власт и сл. и соодветно да ги користи во различните контексти на кои се однесуваат;

¹⁸ [standardi-USVOENI.pdf \(mon.gov.mk\)](#)

¹⁹ Во табелата со римска цифра е означено подрачјето во стандардите, ознаката А се однесува на знаења и умења, а ознаката Б на ставови и вредности, додека арапската цифра го означува редниот број на знаењето/умењето, односно ставот во конкретното подрачје

VI-A.26	Да ги објаснува миграциите и популациските промени и нивната поврзаност со општествените промени (социјални, економски, културни, политички);
VI-A.27	Да ја раскаже и да ја објасни историјата (социјална, културна и политичка), на сопствениот народ и на историите на другите народи што живеат во нашата земја и во регионот, со своите посебности и во контекст на споделеното историско минато;
VI-A.28	Да ги раскаже и да ги објасни историските настани на светско ниво (од социјален, културен и политички аспект) што се битни за развојот на цивилизацијата, за формирање на нациите и за односите меѓу народите и државите во современи услови;
VI-A.29	Да ги идентификува разликите и сличностите меѓу најзастапените религии во светот и атеизмот/агностицизмот, со посебен акцент на етичките норми и вредностите што ги застапуваат;
VI-B.1	Не смее да прави дискриминација врз основа на разликите меѓу луѓето (родова и етничка припадност, возраст, способности, социјален статус, сексуална ориентација итн.);
VI-B.3	Човековите права се универзални, а границите на правата на секој човек се правата и слободите на другиот;
VI-B.4	Неселективно почитување на човековите права и слободи е клучно за добросостојбата на поединците и за општеството во целина;
VI-B.5	Еднаквоста, рамноправноста и социјалната кохезија се неопходни за успешно функционирање на заедницата;
VI-B.6	Личниот ангажман и соработката со другите се битни за остварување заеднички јавен интерес;
VI-B.12	Нашата држава е мултикултурно/мултиетничко општество во кое живеат припадници на различни култури/етникуми и секој нејзин граѓанин е одговорен да придонесува за интеркултурна размена и почитувањето на човековите права во интерес на заедничкото живеење во интегрирано, етнички кохезивно општество;
VI-B.13	Националниот идентитет, кој произлегува од припадноста на државата Република Северна Македонија, е битна компонента на идентитетот на сите граѓани на државата.
VIII. Уметничко изразување и култура	
VIII-A.1	Да ги идентификува разликите и сличностите меѓу сопствената култура и другите култури во своето потесно и пошироко опкружување и да ја анализира нивната поврзаност и меѓузависност;
VIII-A.8	Да го препознава значењето и да ги објаснува придобивките и предизвиците од глобализацијата и поврзаноста на локалните прашања со глобалните движења;
VIII-A.9	Да ја препознае и да ја објасни како култура на која ѝ припаѓа (вклучително и на традицијата и религијата) и која влијаела на формирање на неговиот/нејзиниот идентитет и поглед на светот;
VIII-A.10	Да ги идентификува и преиспитува стереотипите и предрасудите кон припадниците на другите културни групи што се манифестираат во неговото/нејзиното опкружување;
VIII-A.13	Да го интерпретира светот не само од гледна точка на припадниците на сопствената култура туку и низ перспективата на други култури;
VIII-B.3	Почитувањето и промовирањето на сопствената култура придонесува за јакнење на културниот идентитет и дигнитет;
VIII-B.4	Културниот диверзитет влијае врз развојот на идентитетот на припадниците на различни култури;
VIII-B.5	Вреднувањето на другите култури (вклучително и на другите религии) е погрешно и деструктивно – нема подобри и полоши култури, туку само разлики во манифестирањето на различните култури;
VIII-B.6	На разликите меѓу културите треба да се гледа како на можности за учење и како предизвик за заемно разбирање и напредување;
VIII-B.7	Почитувањето и промовирањето на другите култури придонесува за обезбедување почит за сопствената култура од страна на другите;

Основни поими во дефинирањето на стандардите

При определувањето на стандардите се следи следниот принцип: дефинирани се основни поими од корпусот на мултикултурализмот и интеркултурната интеграција и врз нивна основа се развиени соодветни стандарди. Тие претставуваат своевидни области, или основни идеи кои ученикот мора да ги усвои од оваа област до завршувањето на своето основно образование. Тешко е да се разграничат овие основни поими од многу причини. Без да навлегуваме во детална елаборација, во продолжение се наведени основните седум поими кои цениме дека целосно ја покриваат областа на мултикултурализмот и интеркултурната интеграција. Тоа се:

1. **Културен идентитет;**
2. **Мултикултура;**
3. **Интеркултура;**
4. **Социјална правда и еднаквост;**
5. **Стереотипи и предрасуди;**
6. **Мир и мирно разрешување конфликти;**
7. **Глобализација.**

За секој од наведените поими/области од интеркултура се развиени **стандарди за интеркултурно образование** врз основа на **компетенции (знаење и разбирање, вештини/умеење/однесување, вредности и ставовиод)** за секој циклус од основното образование.

Табела 2. Интеркултурни компетенции

Културен идентитет

(Поврзано со националните стандарди II-Б.1; V-A.1; VI-A.1; VI-A.21; VI-Б.13; VIII-A.1; VIII-A.9; VIII-Б.3)

ПРВ ЦИКЛУС	Домени:	Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
	Знаење и разбирање	Опишува карактеристики на различни (културни) групи	Опишува, црта дијаграми, поврзува карактеристики на различни групи на кои припаѓа.
	Вештини/умеење/однесување	Се претставува себе си како припадник на различни (културни) групи	Вербално, преку текст или цртеж се претставува себе си и своите особини што го/ја прават припадник/припадничка на определена група.
	Вредности и ставови	Смета дека е важно да се биде дел од различни (културни) групи	Се вклучува во активности на различни врснички групи и објаснува со свои зборови (соодветно на возраста) зошто сака да биде дел од групата.
Примери за активности:			
<ul style="list-style-type: none"> Учениците прават листа на особини (или мисловна мапа) на тема „Кој сум јас“. Во мали групи си објаснуваат еден на друг што е тоа што им е важно другите да го знаат за нив и зошто. Потоа изнаоѓаат по кои особини и навики се исти, а по кои се разликуваат. Секоја група ги кажува заедничките нешта, а наставникот ги запишува на табла. Наставникот сумира што е заедничко за најголем број ученици во паралелката. Секој ученик добива задача да најде 5 ученици во класот што припаѓаат на различни групи (на пр. тренираат некој спорт, свират инструмент, сакаат да цртаат, пишуваат песни, имаат домашно милениче, негуваат цвеќиња, учествувале во некаква акција за помош на другарче). Кога ќе најде таков ученик го запишува неговото име на лист. Кога ќе најде 5 ученици извикува „Бинго“. Се лепат листовите на табла и се разговара за тоа на кои групи припаѓаат учениците и како тоа може да придонесе за паралелката. Учениците цртаат три цртежи. На првиот цртеж се цртаат себеси, на вториот неговото/нејзиното омилено место и на третиот неговиот/нејзиниот омилен предмет. Потоа учениците кажуваат зошто токму тоа го нацртале. Се изложуваат цртежите и се води повторно дискусија за тоа колку се слични и различни цртежите. Врз основа на дискусијата се заклучува дека секој од нас има свој идентитет што може да биде ист, но и различен од другите. Училиштето организира во текот на една недела различни активности во кои учениците ја претставуваат својата и/или други култури преку цртежи, предмети, претстави, храна, песни, спортски игри. 			

ВТОР ЦИКЛУС	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
	Знаење и разбирање	Објаснува кои особини и однесувања ги дели со припадниците на својата култура	Споредува особини на припадници на различни групи, идентификува заеднички карактеристики на својата културна група и објаснува како тие ги поврзуваат.
	Вештини/умеење/однесување	Истражува како културното опкружување (семејството, врсниците, личности од јавен живот и сл.) влијаат врз нечи мислења, однесување, размислување и сл.	Користи различни начини за прибирање податоци (интервјуа, анкети, текстови, искажувања) ги анализира и заклучува за влијанија на опкружувањето врз формирањето одделни навики и однесувања.
	Вредности и ставови	Подготвен/отворен е да слуша и учи од и за другите култури	Се интересира за други култури (чита, се распрашува, гледа филмови).
Примери за активности:			
<ul style="list-style-type: none"> Секој ученик пишува замислено писмо од неговите предци во кое му даваат совети за животот. Во групи од по неколку ученици ги читаат писмата и разговараат какви исти, а какви различни пораки „добиле“. Разговараат зошто е тоа така, што од тоа тие прифаќаат, а што им се чини „старомодно“ и зошто. Учениците ќе нацртаат цвет со повеќе ливчиња, на секое ливче од цветот треба да напишат личности (од приватниот или јавниот живот) што им се модел. Потоа се спојуваат во група и наоѓаат кои им се заеднички модели. Дискутираат какви однесувања, вредности имаат тие, зошто сакаат да личат на нив и сл. Учениците запишуваат 10 најинтересни карактеристики или информации што би ги споделиле при запознавање. На пример, име, возраст, пол, националност, семејна улога, религија, возраст, етничка припадност, омилен предмет, вкус на музика, хоби, спорт и др. Потоа учениците откриваат колку заеднички карактеристики имаат и зошто одбале да се претстават преку тие карактеристики. 			

- Учениците на големи листови хартија со прашања како: Кој дома зборува на друг јазик, кој сака да јаде италијанска храна, кој има повеќе од двајца браќа и сестри ги запишуваат своите имиња. Од изложените одговори се гледа дека секој од учениците припаѓа на повеќе групи. Се води дискусија за сличностите и разликите, дали се дружат само со деца што им се слични или и со деца што се различни, по што уште се разликуваат, што ги зближува, а што ги оддалечува. Учениците се делат во мали групи и секоја треба да осмисли и драматизира ситуација во која луѓе што се различни се запознаваат и стануваат пријатели.
- Секој ученик од дома носи нешто што му помага да ја разбере и да ја претстави својата културна припадност и за две минути пред паралелката го опишува тоа што го донел и објаснува зошто и како тоа му помага да го претстави својот културен идентитет. Потоа изнаоѓаат што им е заедничко, а што посебно во културниот идентитет и разговараат за повеќекратен идентитет.
- Учениците читаат раскази или пообемни дела или гледаат филм во кои се опишува култура на живеење, наставникот насочено, преку прашања, ги поттикнува да размислуваат и да разговараат за прашања за културниот идентитет.
- Училиштето/наставникот воспоставува соработка со училишта од други места, со различен наставен јазик и учениците контактираат преку електронски мрежи, се посетуваат, организираат различни настани и се запознаваат со културните посебности и сличности.
- Училиштето организира, во текот на една недела, различни активности во кои учениците ја претставуваат својата и/или други култури преку цртежи, предмети, претстави, храна, песни, спортски игри.

	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
ТРЕТ ЦИКЛУС	Знаење и разбирање	Ја препознава и опишува улогата што ја има културата во формирањето на личниот и колективниот идентитет	Усно или писмено го објаснува концептот на идентитет и неговото формирање под влијание на културата.
	Вештини/умење/однесување	Аргументирано дискутира за потребата од меѓусебно почитување, разбирање и соработка меѓу припадници на различни културни заедници и за предизвиците при соработката	Во есеи, излагања, вербални дискусии изнесува релевантни аргументи за придобивката од соработка на припадници од различни култури и за можните предизвици.
	Вредности и ставови	Ја цени својата културна припадност и отворен/а е за критичко прифаќање на влијанија од други култури	Преку однесување, пишување, говорење покажува гордост поради припадноста кон својата култура и аргументирано прифаќа заемни влијанија на културите.

Примери за активности:

- Учениците треба да замислат дека ќе престојуваат кај другарче од друга земја (или дека ќе примат на гости дете од друга земја). Треба да напишат писмо во кое ќе ги претстават културните навик на живеење на возрастите и децата (исхрана, дружење, правила на однесување) и да се распрашаат што е битно да знаат доколку тие патуваат. Потоа читаат неколку од писмата и дискутираат дали ги напишале битните работи за својата култура и за грижите што луѓето ги имаат при средба со други култури.
- Секој ученик добива работен лист со цртеж на санта мраз на која треба во делот над вода да ги запише идентитетските карактеристики што се видливи, а во делот под водата оние што не се видливи (некои од културните карактеристики може претходно на самолепливи ливчиња да се напишани од наставникот). Потоа учениците разговараат за тоа кои различни особини се на врвот на сантата мраз, а кои на дното и како тоа влијае врз заемното разбирање.
- Учениците се делат во две групи. Секоја група осмислува своја „култура“ (начин на однесување, активности, изразување емоции, прифаќање странци) и ја „применува“ (групите се во одделни простории). Потоа по еден набљудувач ја посетува другата група и се обидува виденото да ѝ го пренесе на својата група со цел да се воспостави соработка. Групата прави стратегија за соработка и во следната фаза праќа мала група „емисари“. Тие ѝ ги пренесуваат искуствата на следната група „емисари“. На крајот се спојуваат групите и дискутираат за искуствата со непознатата култура, колку ја осознале, како соработувале, што им претставувало проблем, што научиле од симулацијата за реалните културни разлики и соработка.
- Учениците читаат раскази или пообемни дела или гледаат филм во кои се опишува културата на живеење. Наставникот насочено, преку прашања, ги поттикнува да размислуваат и да разговараат за прашања за културниот идентитет.
- Училиштето/наставникот воспоставува соработка со училишта од други места, со различен наставен јазик и учениците контактираат преку електронски мрежи, се посетуваат, организираат различни настани и се запознаваат со културните посебности и сличности.
- Училиштето организира во текот на една недела различни активности во кои учениците ја претставуваат својата и/или други култури преку цртежи, предмети, претстави, храна, песни, спортски игри.

Мултикултура

(Поврзано со националните стандарди: VI-A.5; VI-A.21; VI-A.27; VI-A.29; VI-B.1; VI-B.12; VIII-B.5; VIII-B.7)

	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
ПРВ ЦИКЛУС	Знаење и разбирање	Препознава постоење различни културни групи во опкружувањето	Идентификува и опишува видливи карактеристики на културни групи што се најзастапени во опкружувањето.
	Вештини/умеење/однесување	Прифаќа различни културни однесувања и практики	Објаснува културни разлики во непосредното опкружување и го објаснува правото на поединци на практикување на сопствена култура.
	Вредности и ставови	Искажува почит кон различни култури	Се интересира за други култури и не ги дискриминира нивните припадници.
<p>Примери за активности:</p> <ul style="list-style-type: none"> Секој ученик си го кажува своето име и кажува кој му го дал, што значи, дали го добил по некој, дали би сакал да се вика поинаку, знае ли други деца со исто име, знае ли имиња на деца од други земји. Преку оваа активност учениците стекнуваат првична свесност за својата култура. Наставникот со учениците истражува традиционални игри на децата од други земји, децата учат да ги играат. Активностите може да се збогатат со игри од различни делови на државата. На голем картон е нацртан крив пат, поделен на 20 полиња на кои се напишани започнати реченици преку кои ученикот кажува нешто за себе како на пр.: Јас уживам да..., Од другите се разликувам по..., За мене училиштето е..., Се обидувам да..., Знаам како да..., Сакам да бидам како..., Никогаш не..., Се занимавам со..., Кај нас дома сите..., Никогаш не сум бил во..., Мајка ми не ми дозволува да..., Секоја недела ние... и сл. На три полиња (на растојание од 3-5 полиња) се запишани инструкции: Врати се 2 полиња назад, Врати се 3 полиња назад, Врати се 4 полиња назад. Учениците во групи од по 4 ја играат играта со тоа што секој фрла коцка и треба да ја дополни реченицата напишана на полето со бројот којшто му се паднал. По играта со целото одделение се води дискусија што учениците интересно дознале за другите. Учениците се делат во парови или во мали групи. Наставникот им покажува на учениците фотографии на луѓе со различни покривки за глави (качекет, шубара, кече, марама, шешир, беретка). Групите со извлекување добиваат по една фотографија. Треба да разговараат за тоа што им кажува покривката за глава за човекот/жената (од која земја веројатно потекнува, како се живее таму, каква е климата). Може да напишат кратка приказна за него/неа што ќе ја прочитаат пред другите. Учениците кажуваат која покривка за глава нив најмногу им се допаѓа, која би ја носеле, какви покривки се носат кај нив во семејството. Може да соберат примероци на различни покривки за глава и да направат изложба во холот на училиштето. 			

	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
ВТОР ЦИКЛУС	Знаење и разбирање	Идентификува придобивки од живеење во мултикултурна средина	Набројува и објаснува придобивки од живеење во средина со различни култури.
	Вештини/умеење/однесување	Ги истражува своите и другите културни особености	Спроведува анкети, проекти за својата и другите култури во опкружувањето.
	Вредности и ставови	Се залага за почитување и поддршка на другите култури во опкружувањето	Учествува во активности за промовирање различни култури, не дискриминира врз основа на културни разлики.
<p>Примери за активности:</p> <ul style="list-style-type: none"> Учениците читаат записи во дневници или писма на две деца од различни култури што си биле на посета, во кои се гледа изненадувањето од некои обичаи, навики и мислење во врска со тоа. Потоа разговараат за чувствата на децата кога се нашле во друга нова средина, раскажуваат сопствени искуства, изразуваат свои мислења за културните разлики. Учениците без да избираат земаат по едно парче овошје (лимон/портокал/јаболко). Секој внимателно го разгледува своето парче и го „претставува“ пред другите. Потоа се развива дискусија дека и нештата што се многу слични, всушност се различни. Дискусијата се пренесува на разлики и сличности меѓу поединците во различни групи (машки, женски, од село, од град, од определен регион, земја). Наставникот им дели на учениците карти со слики што претставуваат различни култури. Учениците во мали групи треба да ги идентификуваат за која култура се однесуваат и што знае за неа. Потоа ги презентираат за да се запознаат со карактеристики на други култури и сличности и разлики со 			

сопствената култура.

- Учениците проучуваат каква улога има лебот во различни култури (каков леб се прави, како и колку се јаде, обичаи поврзани со лебот, рецепти/може и да ги направат) и на тој начин учат за други култури. Дискутираат за размена на рецептите и искуствата со храна од други култури. Учениците (во групи) може да подготват плакат/книга/презентација на оваа тема.
- Учениците собираат артефакти (фотографии, предмети, текстови) за различни култури и организираат изложба и презентација за културите што ги истражувале.

	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученицката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
ТРЕТ ЦИКЛУС	Знаење и разбирање	Идентификува и објаснува сличности и разлики помеѓу културите и културните вредности	Објаснува сличности и разлики помеѓу припадници на различни култури.
	Вештини/умеене/однесување	Изнаоѓа и користи механизми за прифаќање на различните културни вредности за општо добро и заеднички интерес	Организира активности во кои вклучува припадници од различни културни групи.
	Вредности и ставови	Верува во придобивки од живеење во мултикултурна средина	Зборува и пишува за придобивки од живеење во мултикултурно општество и се дружи со припадници од различни култури во опкружувањето.
Примери за активности:			
<ul style="list-style-type: none"> • Учесниците мерат со затворени очи колку трае една минута. Потоа дискутираат за различно доживување на времето во различни култури, за потеклото на тие разлики, проблеми што ги создаваат при мешањето култури, други културолошки разлики, како тие да се усогласат и сл. • Учениците добиваат улоги на советници, градоначалник, претседавач на советот и исценираат седница на совет на која се дискутира за изградба на црква/џамија во една населба. „Советниците“ претходно се консултираат со своите гласачи кои се поделени во групи со различни ставови. По „седницата“ учениците дискутираат за ставовите што ги застапувале, слобода на религија, меѓуверска толеранција и сл. • Учениците гледаат филм за две личности од различни култури, Вјолца и Тони. Потоа пополнуваат Венов дијаграм за да демонстрираат сличности и разлики помеѓу припадници на различни етнички заедници, притоа треба да ги земат предвид нивниот социјален статус, култура, потреби итн. Учениците развиваат дискусија за сличности и разлики помеѓу припадниците на различни култури и како недоволното познавање може да доведе до недоразбирање. • Учениците прават мисловна мапа за тоа што секој од нив подразбира под култура. Потоа во мали групи ја дополнуваат и прават мисловна мапа на групата. Мисловните мапи се изложуваат, разгледуваат и секоја група презентира што научила за поимот култура. • Учениците на веб страна пишуваат за теми од мултикултурно живеење (како се живее во одделни културни заедници, во мешани културни друштва, за предизвиците на прилагодување на живот во мултикултурна средина или во друга култура, за сопствените искуства во различни културни ситуации и сл.). 			

Интеркултура

(Поврзано со националните стандарди: VI-A.8; VIII-A.13; VIII-B.4; VIII-B.6)

ПРВ ЦИКЛУС	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
	Знаење и разбирање	Објаснува што научил/а за припадници на други култури (од лични контакти, книги, филмови)	Опишува карактеристики на припадници на други култури од неговото опкружување (јазикот што го зборуваат, музиката што ја пеат и слушаат, празниците што ги слават итн).
	Вештини/умеене/однесување	Истражува како луѓето со различни културни особености можат да соработуваат едни со други	Анализира и наведува заеднички особини на различни култури од неговото опкружување врз основа на непосредна соработка со врсници од различната култура.
	Вредности и ставови	Сака да се дружи со деца - припадници на различни култури	Набројува можни начини на дружење со припадници од други култури преку активности организирани од/во училиштето (заеднички игри/активности или онлајн групни игри/активности).
<p>Примери за активности:</p> <ul style="list-style-type: none"> Учениците разгледуваат картички со илустрации со карактеристики на припадници од различни култури, гледаат ТВ-емисија „Наше маало“, слушаат народни песни од различни култури. Потоа се води дискусија за карактеристиките на другите култури во неговото опкружување од аспект на јазикот, традициите и обичаите. Учениците поделени во две групи и позиционирани во спротивставени страни на училницата треба да ја погодат бојата на картичката што ја гледаат, со тоа што половина од учениците ја гледаат едната, а другите ја гледаат другата страна. Откако учениците ќе извикаат различни бои наставникот им ги покажува двете страни на картичката со двете различни бои. Следува дискусија за тоа дека тоа што го гледаме зависи од нашето позиционирање. Може да дадат некои примери од реалниот живот. Учениците добиваат од наставникот слика што е исечена на два дела, на таков начин што секоја половина одделно „претставува приказна“, но која, заедно, дава „поинаква приказна“. Тие мора да напишат што мислат, за што станува збор на сликата, кои се ликовите, што се случува, каде се одвива настанот итн. Потоа им се дава втората половина од сликата и се бара учениците да ги прегледаат своите впечатоци од она што го виделе. Дискусијата по анализата на сликите треба да обезбеди анализа на начините на кои ги организираме и прегледуваме информациите и тоа дека нашата перцепција е пристрасна од предрасуди. 			

ВТОР ЦИКЛУС	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
	Знаење и разбирање	Издвојува добри примери (од книги, филмови, секојдневен живот) на соработка помеѓу луѓе од различни култури	Објаснува позитивен пример на соработка со/помеѓу припадници на различни култури (лично искуство или од гледан филм, прочитана книга).
	Вештини/умеене/однесување	Организира активности со врсници кои припаѓаат на различни култури	Не прави дискриминација според културната припадност во ситуација кога треба да организира определена активност.
	Вредности и ставови	Настојува различните деца да бидат прифатени во групите на кои им припаѓаат	Објаснува лични примери и сочувствува со другари припадници на други култури.
<p>Примери за активности:</p> <ul style="list-style-type: none"> Учениците поделени во групи читаат текстови во кои ликовите се припадници на различни култури со задача да наоѓаат сличности и разлики кај ликовите. Потоа се презентира сработеното и се води дискусија со однапред подготвени прашања кои водат до резултатот од учењето. Учесниците размислуваат за средби со припадници од друга култура (перцепција, чувства, јазик, активности). Потоа пишуваат за интеркултурната средба по нивен избор според дадени насоки/прашања од наставникот. Поделени во групи ги раскажуваат своите приказни. По раскажувањето, се враќаат во големата група/цела паралелка и се презентира и донесува заеднички заклучок. Учениците играат улога врз основа на однапред подготвени сценарија (позитивни примери на интеркултура и спротивни примери). Важно е ситуациите во сценаријата да се од реалниот живот. По презентацијата се дискутира според однапред подготвени прашања и се носи заеднички заклучок за емпатија со припадници од други култури. 			

ТРЕТ ЦИКЛУС	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
	Знаење и разбирање	Ги објаснува предностите и квалитетот на животот на граѓаните во интеркултурно општество	Идентификува и објаснува позитивни примери на интеркултурно однесување во секојдневниот живот.
	Вештини/умеење/ однесување	Стапува во интеракција со луѓе кои ѝ припаѓаат на некоја друга култура и успешно се снаоѓа во различни културни контексти	Објаснува различни начини преку кои ги развива своите интеркултурни компетенции.
	Вредности и ставови	Спремен е за соработка со припадници од различни култури во насока на општествен напредок	Дава идеи за можни начини на соработка со врсници припадници на други култури за подобро запознавање и соработка.
<p>Примери за активности:</p> <ul style="list-style-type: none"> Учениците одговараат на интеркултурен квиз индивидуално и потоа за прашањата што не ги знаат бараат помош од пријателите (соученици од друга група). Потоа се дискутира посебно за секое прашање од квизот, за тоа кои од прашањата најтешко ги решиле и зошто? Заеднички се заклучува дека луѓето што живеат/споделуваат исто место на живеење треба меѓусебно добро да се познаваат за да соработуваат подобро. Учениците добиваат листа за интеркултурна компетентност што треба заедно со нивниот врсник да ги дискутираат за тоа што сакаат да подобрат, а потоа се дискутира во група и се идентификуваат до три чекори за што тие би требало да ги направат за да ги подобрат своите интеркултурни компетенции. Учесниците размислуваат за пет најважни празници што ги слават различни етнички заедници, култури, религии итн. кои се многу важни за нашата држава и да ги напише накратко на лепливо ливче заедно со нивното име. Потоа се дискутира за познати празници и за непознатите за кои објаснување даваат учениците што ги напишале. 			

Стереотипи и предрасуди

(Поврзано со националните стандарди: VI-A.6; VIII-A.10)

	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
ПРВ ЦИКЛУС	Знаење и разбирање	Идентификува ситуации во кои некој имал предрасуди за сопствената и културата на другите	Препознава стереотипи и предрасуди за сопствената и културата на другите во реални ситуации, текстови, слики и видеоматеријали од секојдневниот живот.
	Вештини/умеене/однесување	Не користи стереотипно етикетирање на различни културни групи	Не покажува предрасуди и не користи стереотипно етикетирање во однесувањето со врстници и возрасни.
	Вредности и ставови	Свесен е дека стереотипите и предрасудите се пречка во меѓусебната комуникација	Објаснува стереотип што делува негативно и ја попречува комуникацијата од сопствено искуство или во дадена ситуација/текст/филм.
Примери за активности: <ul style="list-style-type: none"> Учениците се ставаат во ситуација да размислуваат за случка кога сретнале некој што бил поразличен од него или неа на некаков начин, на пр. од друга држава, од друга етничка заедница, имале друга боја на кожа, зборувале различен јазик. Описот на ситуацијата ја прави според насоки дадени од наставникот, на пр. кога настанала ситуацијата? Кој беше тоа? Што правеше? Како разговаравте? Како се почувствува тогаш? Како се почувствувал тој/таа? Како би се однесувал/а доколку го/ја сретнеш пак? Дали таа средба направи некаква промена кај тебе? Во мешана група ученици се реализира активност „Домино“ во која учениците се врзуваат еден со друг според примерот на домино според исти карактеристики што ги имаат меѓусебно со кои се запознаваат со тоа што едниот ја кажува карактеристиката, а другиот што ја има истата карактеристика се фаќа за рака и кажува наредна своја карактеристика. Се констатира дека без разлика на припадноста на друга култура сите имаме исти карактеристики што нè поврзуваат. Наставникот изготвува сценарија за драматизација на шеги што најчесто се присутни, во кои има стереотипи. Откако ќе се презентираат кратките драми се дискутира за стереотипите во драмата и се поврзуваат со ситуации од секојдневниот живот. 			

	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
ВТОР ЦИКЛУС	Знаење и разбирање	Објаснува како стереотипите и предрасудите влијаат на однесувањето на луѓето	Препознава стереотип и предрасуда за етничка или културна припадност во писмени или усни изразувања и објаснува како тие влијаат на однесувањето.
	Вештини/умеене/однесување	Проценува ситуации и извори на информации кои придонесуваат кон создавање и зајакнување (постоечките) стереотипи и предрасуди за другите	Анализира видео/текст/слика и ги идентификува поимите, изразите што придонесуваат кон јакнење на стереотипите и предрасудите.
	Вредности и ставови	Се залага за почитување и прифаќање на другите и нивните позитивни/општоприфатени вредности, верувања и однесувања	Учествува во активности за промовирање и јакнење на меѓукултурна интеграција во неговата непосредна средина.
Пример за активност: <ul style="list-style-type: none"> Учениците во мали групи анализираат видео/текстови/слики (обезбедени од страна на наставникот) што ги претставуваат етничките или другите културни заедници стереотипно. Од учениците се бара да ги извлечат поимите, речениците, податоците, илустрациите што претставуваат стереотипи. Потоа се бара од учениците да ги разработат дадените материјали и да ги направат да промовираат почитување на различностите. Учениците добиваат текст со тема: „Со кого патуваме во автобус или со воз“ и во текстот ќе прочитаат описи на луѓе кои патуваат со возот. Потоа учениците добиваат задача да изберат три лица што најмногу би сакале да патуваат со нив и тројцата со кои најмалку би сакале да патуваат. На пленарна дискусија, секоја група ги презентира своите заклучоци, вклучувајќи ги и причините за нивните заеднички избори. Тие, исто така, треба да кажат во кои „случаи“ имало најголемо несогласување во рамките на групата. Дискусијата ќе се заснова на извештаите на групата. За прашањето „Кои стереотипи ги предизвикува списокот на патници?“, „Дали стереотипите се дадени описи или се во нашите умови и имагинација?“ 			

- Наставникот избира слики од списанија за луѓе кои имаат интересни/различни/ познати лица и истите ги лепи на лист хартија со простор во долниот дел од листот за учениците да ги напишат своите впечатоци за нив според прв впечаток од гледање на сликата или сликите ги проектира на екран.
- Се повторува постапката сè додека трудовите не поминат кај сите ученици во кругот и сите не го видат секој лист. Потоа се дискутира за тоа: Какво изненадување имаше? Опишете и споделете примери кога прво сте имале сосема погрешен впечаток за некој? Што откри оваа активност за нас самите?

	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
ТРЕТ ЦИКЛУС	Знаење и разбирање	Објаснува дека стереотипите и предрасудите придонесуваат за отворена или прикриена дискриминација	Анализира најчесто присутни стереотипи во секојдневието и последици од нив за поединци и за општеството.
	Вештини/умеење/ однесување	Анализира причини за постоење стереотипи и предрасуди кон припадници на различни култури и предлага начини за надминување	Го објаснува потеклото на стереотипот врз основа на обезбедени релевантни информации и предлага начини за надминување.
	Вредности и ставови	Подготвен е да ги прифати членовите од групата без стереотипи и предрасуди, во однос на нивните културни потреби и традиции	Поттикнува и учествува во активности заедно со припадници на други култури и се однесува кон нив со почит и соработува со нив.
Примери за активности:			
<ul style="list-style-type: none"> • Учениците во групи, формирани според јазикот на наставата или други културни карактеристики, развиваат концептуална мапа за конкретни стереотипни искази, поими итн. Концептуалната мапа се развива според однапред дадени инструкции од наставникот. Потоа секоја група презентира и се развива дискусија за тоа дека за исти поими имаме различни разбирања. На пример: крадци, агресивни, необразовани, сиромашни, нечисти итн. • Учениците поделени во мали групи (4-6 ученици) добиваат од наставникот картичка со исказ и збор што претставува стереотип и тоа треба да го илустрира во група, а другите ученици треба да го погодат поимот или исказот. Потоа се води дискусија за стереотипните искази или поими во групите за да се заклучи дека треба да бидеме свесни дека стереотипите се слики и претпоставки кои честопати имаат малку врска со реалноста. • Наставникот пушта музика и тие треба да се обидат да погодат од каде потекнува. Ако музиката има зборови, групата треба да замисли за што станува збор. Потоа се разговара за тоа дали се изненадени за потеклото на музиката. Ако учесниците велат дека не биле запознаени со музиката, но им се допаднала, прашајте ги зошто? Дали затоа што е таква музика не се пушта на радио, телевизија? Зошто не се пушта? 			

Социјална правда и еднаквост

(Конкретизација на националните стандарди: VI-A.13; VI-B.3; VI-B.4; VI-B.5)

ПРВ ЦИКЛУС	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
	Знаење и разбирање	Идентификува ситуации (од книги, филмови или лично искуство) кога некој е неправедно третиран поради припадност на културна група	Усно или писмено посочува и опишува ситуации на културна и социјална дискриминација.
	Вештини/умење/однесување	Реагира на ситуациите на социјалната (не)правда во непосредно опкружување	Забележува ситуации на социјална неправда во опкружувањето и реагира со несогласување, давање помош, барање помош од возрасни.
	Вредности и ставови	Смета дека сите луѓе треба да бидат третирани еднакво независно од нивната културна припадност	Усно или писмено објаснува и аргументирано дискутира право на почитување различни култури.
Примери за активности:			
<ul style="list-style-type: none"> • Секој ученик добива лист хартија што треба да го стутка и од местото на кое седи да го фрли во корпата за отпадоци што е ставена пред таблата. Бидејќи сите немаат иста шанса да „дадат кош“ се поведува дискусија за тоа што е фер шанса, како да се обезбедат еднакви можности за успех и се наоѓаат примери од реалниот живот. • Наставникот наоѓа соодветна приказна или краток филм каде што некој не е третиран правилно поради тоа што е сиромашен, од друга раса/религија/култура, не знае јазик, има некаков телесен хендикеп. Учениците дискутираат што не е фер во неговиот третман, како се чувствува, како тие би се чувствувале на негово место, што треба да направат другите ликови во приказната да се исправи неправдата. • Учениците размислуваат за општеството без неправди во кое би сакале да живеат. Учениците пишуваат на лепливо ливче (стикер) две карактеристики на замисленото општество, а потоа го лепат на ѕид или на табла. Потоа треба да размислат за две работи кои не овозможуваат напишаните карактеристики да се дел од нивното идеално општество. Секој ученик добива балони и конец, за да ги пуштат во воздух балоните, што претставуваат пречки во настанувањето на идеалното општество од сонштата. Се замолуваат учениците да ги пукаат балоните и со тоа да ги отстранат пречките за идеално општество. • Учениците учествуваат во активности што се спроведуваат во училиштето за подобрување на социјалната еднаквост (хуманитарни акции, инклузивни активности, соученичка поддршка и сл.). 			

ВТОР ЦИКЛУС	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
	Знаење и разбирање	Објаснува дека сите луѓе, без разлика на културните карактеристики, треба да се еднакви во остварување на нивните права	Писмено и усно дискутира и аргументира зошто луѓето без оглед на културните карактеристики треба да имаат исти права во општеството.
	Вештини/умење/однесување	Предлага праведни начини на постапување во ситуации во кои поради припадност на одредена културна група луѓето не се третирани еднакво	Воочува и анализира ситуации на социјална неправда и предлага начини на праведен третман.
	Вредности и ставови	Се залага за еднаков/праведен третман на припадниците на други култури и социјални групи	Во реални животни ситуации, вербални и писмени презентации, се залага за праведен третман на припадници на различни култури и социјални групи.
Примери за активности			
<ul style="list-style-type: none"> • Поделете ги учениците во две групи. Секоја група треба од материјалот што ѝ е на располагање да направи кукла. Едната група има мноштво разновиден материјал, другата ограничен. Откога ќе ги завршат и изложат куклите разговараат зошто едни се подобро направени од другите и како ресурсите што ги имаме во животот влијаат на успешноста. Предлагаат начини за поправедна поделба на ресурсите, различни фотографии, исти прашања, Венов дијаграм. • Најдете краток филм или текст што прикажува социјална неправда. Разговарајте за причините, ликовите, ставовите на авторот. Поделете ги учениците во мали групи да осмислат и да напишат/или драматизираат ситуација каде што приказната завршува со поправеден исход. • Учениците седат во круг, а еден од нив е набљудувач и е надвор од групата и ќе запишува во врска со приказната што ќе ја создадат. Останатите ученици ќе создадат приказна. За оваа активност ќе користат топка. Приказната ја започнува наставникот, на пример: „Ова е приказна за Антонио, еден млад човек од Скопје“ и ја фрла топката до член на групата со што го поканува да ја продолжат 			

приказната со една или две реченици од приказната, и потоа да му ја подаде топката на некој друг. По 10 или 12 фрлања на топката наставникот ја бара топката за да каже: „Антонио го познава Арбен, момче кое исто така има приказна“ и му ја додава топката на некој во кругот и учениците се замолуваат да започнат да ја раскажуваат приказната на Арбен. Запишаните приказни потоа се анализираат за тоа кои карактеристики ги има едниот и кои другиот и за тоа дека треба да имаат еднакви права.

- Учениците учествуваат во активности што се спроведуваат во училиштето за подобрување на социјалната еднаквост (хуманитарни акции, инклузивни активности, соученичка поддршка и сл.).

	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
ТРЕТ ЦИКЛУС	Знаење и разбирање	Посочува историска социјална неправда врз одредена група и идентификува начини како може да биде исправена	Усно или писмено ги објаснува причините и последиците од социјалната нееднаквост и ги изразува своите мислење за теми од социјална правда и еднаквост.
	Вештини/умење/однесување	Дискутира начини со кои индивидуата може да придонесе да се обезбеди поправедно општество (исправи социјалната (не)правда	Покажува емпатија за лица изложени на социјална неправда и нееднаквост, предлага и презема акции за подобрување на состојбите.
	Вредности и ставови	Се спротивставува на неправда, нееднаквост, предрасуда и/или дискриминација поради пол, род, етничка, религиозна припадност и сл.	Преку различни форми на изразување (усно, писмено, уметничко, активизам) промовира социјална правда и еднаквост.

Активности:

- Учениците гледаат краток документарен филм (или читаат краток расказ) за животот на некој што е онеправдан во општеството. Дискутираат за однесувањето и чувствата на ликовите, за причините за таквата состојба, можностите на општеството и поединците да се надмине.
- Учениците цртаат мисловна мапа на тема социјална правда (што подразбираат под тоа). Ако има потреба наставникот поттикнува поврзување со еднаквост и праведност, прифаќање, вклученост, потекло, економија и сл. Учениците дискутираат како државата и македонското општество обезбедуваат социјална правда, во кои области да, во кои не, како тие можат сега и во иднина да придонесат.
- Учениците идентификуваат ситуации од реалниот живот во кои има социјална неправда и пишуваат како може да се надмине или како тие придонеле да се надмине. Може да објавуваат и кратки видеа.
- Учениците преку ученичката заедница спроведуваат акции во училиштето или во средината за намалување на социјалната нееднаквост и поголема социјална правда. Во акциите може да анимираат и влијателни личности за да им помогнат.
- Учениците учествуваат во активности што се спроведуваат во училиштето за подобрување на социјалната еднаквост (хуманитарни акции, инклузивни активности, соученичка поддршка и сл.).

Мир и мирно разрешување конфликти

(Конкретизација на националните стандарди: V-A.15; V-B.5)

	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
ПРВ ЦИКЛУС	Знаење и разбирање	Идентификува придобивки од мирно решавање конфликт во реални или измислени ситуации	Објаснува пример на пристап кон конфликт за да најде решение, наместо да се победи по секоја цена (на штета на другиот).
	Вештини/умеене/однесување	Конфликтите со врсниците ги разрешува на конструктивен начин	Идентификува и практикува соодветни стратегии за ефикасно и и мирно справување со конфликт со врсниците.
	Вредности и ставови	Прифаќа да придонесе во мирно решавање конфликти	Прифаќа улога на посредник во разрешување реални врснички конфликти.
<p>Примери за активности:</p> <ul style="list-style-type: none"> Учениците во парови добиваат задачи да направат цртеж според даден пример со тоа што едниот ученик од парот добива задача да нацрта глушец, додека другиот човек. На знак на наставникот да почнат со цртање со користење еден заеднички молив се појавува ситуација на влечење секој кон своја цел. Следи дискусија како да се најде решение секој ученик да ја заврши успешно дадената задача. Учениците на своите клупи имаат по една порака за мир подготвена од наставникот. Учениците треба овие пораки да му ги пренесат со свои зборови на соученикот што е пет чекори подалеку од него, истото треба да го повтори и соученикот. Така се постапува со пораките на исти ученици. Се води дискусија за влијанието на позитивниот пристап во разрешување на конфликтот. 			

	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
ВТОР ЦИКЛУС	Знаење и разбирање	Ја објаснува улогата на поединци и организации во конструктивно решавање конфликти и мирно живеење во мултикултурна средина	Истражува организации што придонесуваат за развивање свест за мирно разрешување конфликти; Наведува примери на поединци кои придонеле за мирно разрешување на конфликтот.
	Вештини/умеене/однесување	Менаџира и разрешува конфликт во мултикултурно опкружување по пат на медијација/посредување	Користи и/или наведува техники за медијација при решавање конфликт.
	Вредности и ставови	Промовира мирно живеење во мултикултурно опкружување	Објаснува конфликтна ситуација како составен дел од човечкиот живот општо и во мултикултурна средина и зошто е полезно да се разрешуваат на мирен начин.
<p>Примери за активности:</p> <ul style="list-style-type: none"> Учениците набљудуваат слики на луѓето кои се во конфликт со други. Потоа се води дискусија со однапред подготвени прашања, на пр. дали некогаш сте имале несогласување со друга личност? Како го решивте тоа несогласување? Учениците поделени во групи треба да напишат писмо за доживеана ситуација на конфликт или ситуација што ја виделе или слушнале, но притоа немало праведно или никакво разрешување на конфликтната ситуација. Во писмото треба да се обратат за помош за разрешување на конфликтната ситуација, притоа нудејќи свои примери за разрешување. Пишаното писмо се чита и се бара решението прво во училница со наставникот и соучениците. Доколку не се најде, се праќа писмото до групата за медијација во училиштето. Учениците се поделени во четири групи и добиваат од наставникот материјали и различни задачи (на пример. едните да нацртат пејзаж на пролет, други на лето, трети на есен, а четвртите на зима). Додека групите работат, наставникот ги охрабрува првата, втората и третата група, но ја обвинува четвртата група за тоа што не го сториле тоа што ги замолил. Потоа се дискутира за нерамноправната позиција на која беше ставена четвртата група. 			

ТРЕТ ЦИКЛУС	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
	Знаење и разбирање	Објаснува како културните разлики влијаат на појава на конфликти	Објаснува за етноцентризмот како причина за конфликти во мултикултурна средина.
	Вештини/умеене/однесување	Користи прифатливи стратегии во разрешување конфликти и обезбедување интеркултурна соработка	Објаснува примери кога медијацијата како стратегија за разрешување конфликт претставува основа за подобрување на комуникацијата помеѓу учесниците во конфликт.
	Вредности и ставови	Прифаќа одговорност за градење и чување на мирот во мултикултурно опкружување	Објаснува како секој може да придонесе за мирно живеење во мултикултурна средина и се однесува согласно со тоа.
<p>Примери за активности:</p> <ul style="list-style-type: none"> Учениците играат улоги според дадени сценарија од наставникот (колку групи - толку сценарија). Откако ќе ја презентираат нивната претстава се бара од учениците да го променат сценариото во делот каде што има дискриминација. Следува дискусија за донесување заклучок за тоа дека треба да се преземаат активности за исправување неправди. Учениците размислуваат за една пригода кога се почувствувале дискриминирани или на една ситуација кога виделе како некој друг е дискриминиран. Потоа учениците поделени во групи ѝ ја раскажуваат својата ситуација на групата многу кратко: како настанала, како се чувствувале, како одговориле и што се случило по инцидентот. Другите ученици од групата треба да дадат свои идеи за тоа што би сториле во истата ситуација и да разработат други можни начини на разрешување на ситуацијата на дискриминација. Учениците извлекуваат од кутија „ситуација на дискриминација“ на ливче хартија. Потоа учениците треба да ги погодат чувствата на involvirаните и преку игра на улоги да ја презентираат ситуацијата. По тоа, другите ученици набљудувачи предлагаат можни решенија на ситуацијата. Учениците истражуваат можни начини на соочување со ситуации на лично дискриминирани или кога се доживуваат ситуации каде што некој друг е дискриминиран. Потоа се дискутира на тема: „Не биди случаен минувач“. 			

Глобализација

(Поврзано со националните стандарди: VI-A.20; VI-A.26; VI-A.28; VI-B.6; VIII-A.8)

ПРВ ЦИКЛУС	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
	Знаење и разбирање	Објаснува различности на луѓето во светот според културна, етничка, расна, полова припадност, според навиките, обичаите, традициите итн.	Идентификува различности меѓу луѓето и го образложува своето мислење.
	Вештини/умеење/ однесување	Покажува интерес да комуницира со деца од други земји	Чита, пишува, гледа емисии, филмови за луѓе од други земји и се вклучува во комуникација со деца од други култури.
	Вредности и ставови	Верува дека е добро луѓето од различни земји и култури да комуницираат	Објаснува придобивки од познавање и контакти со луѓе од различни земји.
Примери за активности:			
<ul style="list-style-type: none"> Наставникот им покажува фотографии на учениците и тие треба да кажат од која земја е и да го образложат мислењето. Потоа се делат во парови. Секој пишува на лист по 3 реченици за некоја земја што ја посетил, за која гледал филм, читал. Ги разменуваат листовите. Другиот ученик треба да погоди за која земја се работи и да објасни зошто мисли така. Потоа пред другите ученици ја претставуваат земјата за којашто разговарале. Учениците следат снимка од детски фолклорен фестивал. Потоа разговараат за носиите, игрите, песните од други земји за тоа како живеат децата во различни земји, има ли сличности и какви? Може да ги цртаат/сликаат носиите. Учениците читаат текст за деца што се нашле во ситуација да не го знаат јазикот на другиот. Кажуваат свои искуства од сличен карактер (ако ги имале), како се снашле. Разговараат за важноста за познавање други јазици. Наоѓаат основни зборови/фрази на различни јазици и прават симулации на запознавање (поздравување, претставување) на различни јазици. Учениците се вклучуваат во онлајн активности што училиштето/наставникот ги организира за соработка со училишта од други земји. 			

ВТОР ЦИКЛУС	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
	Знаење и разбирање	Објаснува зошто некои локални прашања се важни и на глобално ниво	Усно и писмено претставува и образложува како однесувањето во локалната средина влијае на прашања важни за луѓето пошироко во светот.
	Вештини/умеење/ однесување	Истражува како животот на луѓето во сопствената заедница е поврзан со светот пошироко	Изготвува проект за поврзаноста на луѓето од локалната заедница со луѓе од други земји.
	Вредности и ставови	Прифаќа дека луѓето се на различни начини поврзани и дека соработката им го подобрува животот	Се вклучува во активности за соработка на прашања од поширока важност и убедува други да се вклучат.
Примери за активности:			
<ul style="list-style-type: none"> Учениците се делат во мали групи и секоја добива карта на земја што планираат да ја посетат (земји што веројатно не ги посетиле). Секој ученик поединечно прави план за посета (како ќе патува, каде ќе се смести, што сака да види, колку време ќе престојува на која локација, што ќе прави). Потоа во малата група ги презентираат индивидуалните планови и прават план за заедничко патување со кој секој ќе биде задоволен. На крајот, цело одделение разговара за предизвиците при запознавањето со други култури, патувањето во други земји, усогласувањето различни потреби и интереси. Учениците се обидуваат да истражат и да објаснат од каде е некој дел од нивната облека. Каде е произведена, од каде се суровините, како „патувале“. Ги споделуваат сознанијата и дискутираат за економската поврзаност на луѓето денес. Учениците се вклучуваат во меѓународни проекти и/или иницијативи во кои учениците се занимаваат со глобални прашања како човекови права, демократија, екологија и сл. Учениците одговараат на прашања како: Од која земја е музиката што ја слуша? Каде се произведени уредите на кои ја слуша? Како слуша музика онлајн или од носачи на звук? Потоа дискутираат колку преку музиката се поврзани со други земји и што би било кога би ги немале тие можности. 			

ТРЕТ ЦИКЛУС	Домени:	Стандарди/Резултати од учењето Ученикот/ученичката:	Активности за постигнување на резултатите од учење:
	Знаење и разбирање	Ја објаснува поврзаноста меѓу случувањата (историски, културни) на локално и на глобално ниво (во минатото и актуелните)	Анализира и презентира поврзаност на локални и на глобални случувања и прашања.
	Вештини/умеење/ однесување	Ги анализира карактеристиките и предизвиците на глобалното граѓанство	Изготвува есеи, презентации за глобално граѓанство.
	Вредности и ставови	Смета дека локалниот ангажман може да придонесе за глобални промени	Се вклучува во и иницира локални иницијативи за придонес кон глобални прашања (екологија, права, сиромаштија)
Примери за активности			
<ul style="list-style-type: none"> Учениците треба да замислат дека светот, село од 100 жители и да запишат, на пр. колку од нив завршиле основно образование, а колку факултет, колку се неписмени, колку имаат приходи под 1 долар на ден, а колку над 100 долари, колку имаат тоалет во куќата, колку имаат редовни приходи, колку добиваат здравствена заштита. Потоа наставникот им ги кажува податоците (од светски статистики) и дискутираат за глобалните проблеми во светот. Ја разгледуваат Агенда 2030 на ОН. Во мали групи дискутираат што значи определена цел за нивната заедница или држава и како тие сега или во иднина може да придонесат. Учениците во мали групи работат истражувачки проект за тоа како луѓето се поврзувале некогаш и денес. Секоја група може да истражи различен аспект (транспорт, информации, миграции, трговија, култура). Истражуваат од литература, интернет, посета на музеј, раскажувања на возрасни за потребите, состојбите, предизвиците. Оваа долготрајна активност може да заврши со одделенска книга, електронска презентација, изложба, мултимедијален настан. Учениците во мали групи раскажуваат и дискутираат за сопствените искуства и мислења за миграции, школување и работа во странство, познавање јазици и слични прашања поврзани со глобалното граѓанство. Учениците го истражуваат прашањето на глобалното загадување. Собираат податоци за состојбата на глобално ниво, во нашата земја, местото на живеење и прават истражување за нивното семејство (дали загадуваат со греене, возење кола, не селектираат отпад, пестициди, неумерено користат пластика и сл.) и пресметуваат колку можат да придонесат за намалување на загадувањето како семејства, на ниво на село/град, цела држава. Учениците читаат текстови од медиуми, историја, граѓанско образование во врска со развојот на културите во нашата држава и во други држави и идентификуваат податоци што се заеднички за повеќе култури. Се води дискусија за тоа дека светот го гледаме како поле за натпревар на културите во меѓусебна поддршка во развој и соработка. 			

Обезбедување интеркултурност²⁰

Согласно Концепцијата за основно образование, за да се обезбеди одржлив начин на заедничко живеење во нашето мултикултурно/мултиетничко општество, основното образование вклучува активности и содржини што промовираат почитување на културната различност и интеракција меѓу учениците што се припадници на различни етнички заедници и учат на ист или на различни наставни јазици.

Интеркултурноста во образованието се обезбедува на различни начини. Еден начин е преку внесување мултикултурни содржини (вербални, визуелни и/или аудитивни), кои ги промовираат културните карактеристики на сите етнички/религиски заедници што живеат во нашата земја и/или укажуваат на интеракцијата меѓу припадниците на овие заедници. Вакви содржини се присутни во наставните програми за сите предмети, секогаш кога е тоа можно, што задолжително се рефлектира и во учебниците и наставните материјали за овие предмети.

Во рамките на изборните предмети се нудат и такви, кои се целосно или делумно посветени на стекнување сознанија за културните/етничките обележја на сите што живеат во РСМ, како и на нагласување на заедничките интереси и вредности на сите граѓани на нашата земја кои се припадници на различните етнички заедници. Исто така, меѓу изборните предмети се внесува и предмет Албански јазик кој е наменет за сите заинтересирани ученици кои ја следат наставата на македонски, на турски, на српски или на босански јазик. Се очекува интересот за овој предмет да биде особено истакнат во основните училишта лоцирани во општините со значителна застапеност на албанскиот етникум, што не ја исклучува можноста интерес за учење на албанскиот јазик да се јави и во другите основни училиштата ширум земјата.

Интеркултурноста се засилува и преку организирање активности за меѓуетничка интеграција. Тоа се всушност заеднички наставни и воннаставни активности со „мешани“ групи ученици кои учат на различни наставни јазици. Ваквите активности се многу битни за обезбедување интеракција меѓу учениците кои инаку немаат можности на друг начин да контактираат и да соработуваат во текот на формалното образование. Можноста за реализација на ваквите активности е поголема во училиштата со два/три наставни јазика отколку во еднојазичните училишта. Во рамките на двојазичните/тријазичните училишта се спроведуваат заеднички проекти и истражувања како дел од наставата по задолжителните предмети и се реализираат заеднички часови по изборните предмети (за сите или за голем дел од нив). Истовремено, воннаставните активности (како излети/екскурзии, прослави, едnodневни работилници, еколошки и хуманитарни акции) во овие училишта се организираат и се реализираат како заеднички активности со ученици од сите застапени наставни јазици.

За да се подобри интеракцијата меѓу ученици од различни наставни јазици, еднојазичните училишта се стимулираат да формираат партнерство со училишта на друг наставен јазик и заеднички да планираат, да организираат и да реализираат меѓусебни гостувања или онлајн средби во кои учествуваат „мешани“ групи ученици од различни наставни јазици. На тој начин, се обезбедуваат заеднички воннаставни активности (на пример, едnodневни работилници, излети/екскурзии, прослави, акции) кои ги следат правилата за билингвално (по исклучок и трилингвално) водење и се засноваат на критериумите за заеднички активности, опишани во Концепцијата за воннаставни активности.

Интеркултурноста се развива и преку организацијата на севкупната работа на двојазичните и тријазичните училишта, која создава услови за формална и неформална комуникација на наставниците и на учениците од различни етникуми преку задолжителна застапеност на сите наставни јазици во иста смена, преку заеднички стручни активи со

²⁰<https://mon.gov.mk/stored/document/Koncepcija%20MK.pdf>

наставници од сите наставни јазици и преку заеднички тела во кои се вклучени родители од сите наставни јазици.

Во двојазичните и тријазичните училишта е обезбеден рамноправен третман на сите застапени наставни јазици што видливо се огледа во содржината и начинот на изложување на сите визуелни и текстуални содржини истакнати во сите заеднички простори внатре и надвор од училиштето. Тој принцип се почитува како за содржините со поучен карактер, така и за информативните содржини, независно од тоа на која јазична/културна/етничка заедница првенствено се однесуваат. Во еднојазичните училишта особено се внимава визуелните и текстуалните содржини истакнати во заедничките простори да не поттикнуваат етноцентризам, туку напротив, да ја промовираат Република Северна Македонија како мултикултурна/мултиетничка држава.

Наведените начини за обезбедување интеркултурализам во основното образование, од аспект на овој документ подразбира функционирање на училиштата во духот на интеркултурализмот и ориентираност кон постигнување на националните стандарди што опфаќа и развој кај учениците на потребните компетенции за интеркултурализам. Имено, ваквата поставеност на основното образование обезбедува здрава основа и потребен предуслов за развој на интеркултурните компетенции кај учениците.

ПРЕПОРАЧАНИ МЕТОДИ ЗА РАЗВОЈ НА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ

1. **Искуство.** Најдобар начин за развој на интеркултурните компетенции е низ директното искуство, преку непосредно искусување на различноста, на другото. Особено, преку „искусување на туѓото искуство“, т.е. стекнување знаење за другите култури преку директно искусување на тоа како луѓето се однесуваат, чувствуваат и мислат од нивната перспектива.
2. **Компарација.** Преку споредувањето на различните светогледи се овозможува да се видат сличностите и различностите и со тоа да се пронајде заедничка основа за соработка и соживот. Споредбата, исто така, овозможува да се надмине ирационалниот страв од непознатата култура, а нејзиното запознавање ги руши меѓусебните бариери. Конечно, споредувањето, дефинитивно ги разбива стереотипите и предрасудите преку разбивање на закоравените сфаќања за тоа што е „нормално“ или „ненормално.“
3. **Анализа.** Длабокиот, аналитички увид во сопствената и различните култури, ги открива скриените слоеви на сопствените и туѓите уверувања, ставови и практики. Ова овозможува критички однос кон сопствената и другата култура и рационално објаснување на несвесните механизми на човековото однесување. Анализата ги открива длабинските слоеви на човековите ставови, мислења, однесувања, како културно условени.
4. **Рефлексивност.** Сите три, погоренаведени методи, мора да бидат придружени со рефлексивност, т.е. да бидат пропуштени низ критичката лупа на саморефлексивноста, со што би се развиле свесност и разбирање. Рефлектирањето, „медитацијата“ над „искусената“, „компарираниот“ и „анализираниот“ култура овозможува донесување критички, филтриран и рационален суд.
5. **Акција.** Конечно, сите горенаведени методи водат кон последнава – мотивирање и покренување акција. Тие се основа за целта - способноста за преземање акција „кон другиот“, „подавање рака“, подготвеност да се биде толерантен, кооперативен, емпатичен и одговорен во конкретни ситуации. Поттикнувањето акција на ученикот значи негово инволвирање во активности, опкружување и ситуации кои ги ставаат на тест сите претходни чекори. Тоа е практикување на интеркултурната интеграција на дело.

Оттука, како најсоодветни пристапи за учење се: **Учење низ искуство (Learning by doing), Учење низ соработка и Учење преку проекти и проектни активности.**